

ÉRTELMISÉGIEK

Radnóti Sándor: Sosem fogok memoárt írni

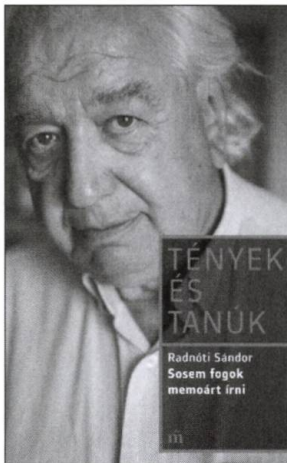
1.

Radnóti Sándor életrajzi tárcakönyve nehéz feladat elé állítja a bírálót. Egyszerre szükséges ugyanis értelmeznie a könyvben feltáruló személyes sorsot (illetve sorsokat), a tárcák alapjául szolgáló kulturális miliőt és közeget, a tárcák politikai-közéleti „üzeneteit” (ugyanis találhatóak ilyenek), illetve a szóban forgó írásművekben megmutatkozó irodalmi-írói teljesítményt.¹ Azért is nehéz feladatról van szó, mert a kortárs művészetelmélet, illetve irodalomkritika egyik legjelentősebb alakjának munkájáról beszélünk (ez nem pusztán kihagyhatatlan tiszteletkör), akinek mindegyik könyve esemény, de aki legújabb kötetével nála szokatlan terepen, az irodalmi tárcáírás, szinte már a szépirodalom terepén mutatkozik be.

Radnóti előszava ennek megfelelően „helyezi szituációba” írásait, szinte rögtön érzékeltetve és előre jelezve, hogy ezek a szövegek (legyenek bármilyen figyelemre méltók) sok szempontból érzékeny bírálati felületet is nyújtanak. Feltűnők az előszóban olvasható tagadó/hárító gesztusok: ez nem memoár (ezt állítja ugyebár a kötet címe is), ez nem összefüggő történet, nem kontinuos múltidézés, és így tovább. Radnóti itt utal Bálint Endre festőművész egyik önéletrajzi munkájára is, kihasználva a Bálint 1984-ben kiadott könyvének címében – *Életrajzi törmelékek* – rejlő értelmezői potenciált. Azt viszont nem mondja, hogy ez ne lenne irodalom; sőt, Radnóti maga utal saját szépirodalmi pályakezdésére – mintha ez alkalommal venné fel az oly régen elejtett fonalat.

Hálás feladat lenne szerzőnknek a saját tárcáira vonatkozó, a műfajjal, önéletrajziséggel, múltidézéssel kapcsolatos kijelentéseit összevetni mind magukkal a tárcákkal, mind az idevonatkozó szakirodalmi koncepciókkal, tehát nagyobb hangsúlyt helyezni akár a tárcáírással (műfajelmélet), akár a múlt elbeszélhetőségével (történetelmélet) kapcsolatos teoretikus problémákra. Pillanatnyilag azonban izgalmasabbnak érzem a kötetbe foglalt empirikus anyag és az ehhez kapcsolódó tematikus kérdések, kulcsproblémák elemző áttekintését-bemutatását.

Melyek lennének ezek? Ilyen az a sajátosság, hogy a kötet tárcái egyszerre kötődnek a szerző életrajzához, illetve a

¹ Noha Radnóti tárcái jellemzően a múlt alakjaihoz fordulnak vissza, számos kitétel olvasható bennük, melyek a jelen politikai állapotaira vonatkoznak. Különösen sok ilyen olvasható a Göncz Árpádról és a Soros Györgyről írott szövegekben. Egyébként Soros György az egyetlen még életben lévő személy azok közül, akiknek Radnóti tárcát szentelt.

*Magvető Kiadó
Budapest, 2019
290 oldal, 4499 Ft*

megidézett alakok életútjához. Ha a kötetből magának Radnótinak a szellemi útját óhajtánánk megismerni, erre is lehetőség nyílik, a portrékon keresztül igen gyakran Radnóti biográfiáját olvassuk; lásd: „portréimban személyes történetemet mondom el...” (5.). Ilyen a kötet írásaiból kirajzolódó „értelmiségi háló” milyensége-mibenléte. Ilyen a korszakhatárok-korszakküszöbök problémája. Végül, noha az imént „tartalmi” szempontú elemzést ígértem, szeretnék megfogalmazni néhány megjegyzést a kötet írásainak műfaji és stiláris problémáival kapcsolatosan is.

2.

A kötet szellemi, politikai, magánéleti körök és kapcsolatok bonyolult hálózatát rajzolja fel. Mindezt – hiszen az egész könyv olvasása során kénytelenek vagyunk ezt a kettős optikát érvényesíteni – nézhetjük egyrészt a szerző, vagyis Radnóti Sándor felől: hogy az ő számára miért jelentős valamely figura, életút, történet, milyen személyes élmények kapcsolódnak az egyes alakokhoz, másrészt úgy is, hogy miféle, többé-kevésbé objektívnek mondható társaskapcsolati rendszer képeződik le a kötet írásaiban. Ami az előbbit illeti, igen sokféle attitűddel, élménytípussal találkozhatunk. Kicsit formálisan négyfélélt különböztetnék meg, persze, mint mindig, átmenetekkel, határesetekkel, altípusokkal. Természetesen nem szeretném beleerőltetni e sémába a tárcakötet összes írását-alakját.

Az egyik típus a *találkozás* lehetne, mely esetben a véletlenszerűségből, a kapcsolat alkalmiságából, törekeny pillanatnyiságából születik meg valamilyen megörökítésre számot tartó egzisztenciális mozzanat. A következő a *hatás*: ekkor a szóban forgó személy mélyebb és jelentősebb nyomot vagy jelet hagyott Radnóti egyéniségén, fejlődésén, gondolkodásán. A következő az *együttlét*: termékeny és dialogikus együttlétezés, szoros barátsággal, közös élményekkel, nemritkán eksztatikus életmozzanatokkal, együttgondolkodással. Radnóti különös szerencséje, hogy (elsősorban a Lukács-tanítványokon keresztül) olyan baráti-gondolkodói közegbe kerülhetett már igen fiatalon, mely leszámazottja és örököse volt a romantikus *Symphilosophieren*-eszmény reprezentatív hazai megvalósulásának, a fiatal Lukács György környezetében formálódó Vasárnapi Körnek. Végül említeném a pusztá kapcsolódási pontokat, mai szóval *linkeket*, melyek többnyire afféle láncszemek: olyan személyek, akik lehetővé tették az egyéb módon nem hozzáférhető más életvilágokhoz, más hálózatokhoz, más történetekhez való kapcsolódást.

Találkozás-szöveg érthető módon kevesebb olvasható a kötetben, részben azért, mert természetszerűleg olyan írásokra épít inkább, melyek mélyebben átélt viszonyokat örökítenek meg, másrészt, mert Radnóti – ellentétben például Ungvári Tamás önéletrajzi írásaival – érezhetően próbálja elkerülni a *name-dropping*, a híres emberek ismeretségével történő dicsekvés kísértését és csapdját, erre maga is utal könyvének előszavában. Található a kötetben egy-két határeset, de hát ha Radnóti Sándor édesapja valóban rendszeresen együtt bridzsezett Soros György apjával, mit lehet tenni. A találkozásra a legjobb és legtisztább példa a neves Michelangelo- és Brueghel-kutató Tolnay Károly esete. Itt maga a szöveg is találkozásként rögzíti a szituációt. A szerző Kardos Tibor italianista ajánlásával kereste fel Tolnay Károlyt Firenzében, ahol a művészettörténész (korábban a Princeton, majd a Columbia egyetem tanára) a híres Michelangelo-múzeum, a Casa Buonarrotti igazgatójaként működött.

A Tolnay-tárca azért is érdekes példa, mert Radnóti itt teremt alkalmat arra, hogy Tolnay mesteréről, Fülep Lajosról is szót ejtsen. A kelet-európai értelmiségtörténet szempontjából egyaránt jellemző kétféle paradigma rajzolódik fel a szövegben: az emigrációt választó, majd a reneszánszkutatás terén nagy nevet szerzett tanítvány egyfelől, és a göggyébe, sértettségébe, zsenitudatába burkolózó, prófétai pózaiba merevedő, a hazai „belső

emigrációt” választó, nagy esztétikáját soha meg nem író, mégis: egész életében ájult tisztelettel övezett Mester másfelől. Radnóti több helyen is említi könyvében, hogy (noha lett volna lehetősége rá) nem óhajtotta a Füleppel való személyes megismerkedést soha, az idős művészettörténész meglehetősen dermesztő személyiségvonásai miatt.

E ponton Tolnay másik mesterének, Lukács Györgynek a karrierjével való összevetés lehetősége is felmerül, ugyancsak a „menni vagy maradni?” kérdés dilemmájához kapcsolódóan (mely jellemző módon a Radnóti könyvében felidézett pályáívek és sorsok egyik állandó motívuma). Egyfelől a viszonylagos ismeretlenségben megrekedt Fülep, másfelől két nemzetközi hírű-rangú tudós, a nyugati emigrációt választó Tolnay és a legkülönfélébb emigrációs színtereket (Bécs, Berlin, Moszkva) megjáró, végül repatriáló Lukács.

A *hatások* kérdése sokrétűbb. Hatások emberként és politikusként: itt említhető például a volt illegális kommunista, majd '56-os forradalmár, aztán a Kádár-kori ellenzék fontos alakja, Donáth Ferenc. Fontos hatás az orvos-polgár-életművész apa, Radnóti István (1906–1965) példája is, aki önálló írást nem kapott (pedig szívesen olvastam volna), de akinek izgalmas figurája ugyancsak sokszorosan benne rejlik a könyvben. És rögtön itt, Radnóti apja mellett említhető Fehér Ferenc. „Fehér bizonyára az a férfi volt, aki apám mellett a legnagyobb hatással volt rám” – írja a szerző (107.). „Alighanem az ő hatásából eredeztethető életre szóló elkötelezettségem az irodalomkritika és a művészetelmélet mellett, miközben mindkettőben egészen másra törekedtem, mint ő” (111.). A Fehérről írott tárca egyik érdekes történeti vonatkozása még, hogy egyértelműen – úgy is mint szerveződést, de úgy is mint diskurzust – Fehér személyes konstrukciójaként láttatja az idős Lukács tanítványi körét, a Budapesti Iskolát. Érdekesség amúgy, hogy Lukács maga hiányzik a tárcák sorából, viszont afféle rejtett hős: a másokról írott szövegek egyes részleteiből könnyen összeolvasható (lenne) egy Lukács-portré is.

Az *együttlét* a nagy barátságok, szellemi töltekezések és óhatatlanul a nagy (bevallott vagy bevallatlan) vetélkedések paradigmája: legfőképp Balassa Péter és Könczöl Csaba esete. Itt láthatunk bele leginkább a társasági lét azon érzelmi-tapasztalati-szellemi „mélyvilágába” (sőt, néha „mélybugyrába”, annak infernalis mellézköngéivel), mely a Kádár-korabeli értelmiségi underground egyik meghatározó alapját képezte.² Minthogy Radnóti kötete jellemzően rövid írásokat tartalmaz, némelyikük csak másfél-két oldal, Balassa Péter és Könczöl Csaba portréinál az a körülmény is megemlítendő, hogy ezek a hosszabak közül valók. Kénytelen voltam úgy olvasni a velük foglalkozó két szöveget, mintha egy-egy már behegedt, de még mindig fájdalmas seb feltépését szemléltem volna; Radnóti maga is említi, hogy a Könczöl személyével foglalkozó írás a „legsomorúbb történet az egészben” (40.).

A Balassával foglalkozó tárca jól felidézi egyrészt hősének ambivalens, egyszerre elragadó és démonikus természetét, másrészt a modern magyar kritikátörténetben betöltött fontos helyét, a „prózaforradalmat” értelmezésében és a posztmodern próza kritikai honosításában betöltött egyedülálló szerepét, de azokat a traumákat, töréseket, konfliktusokat is, melyek abból fakadtak, hogy a nagy kritikai feladatát immár elvégző, kritikai küldetését a nyolcvanas évek végére mintegy beteljesítő Balassa a rendszerváltás utáni irodalmi életben nem nagyon találta helyét-szerepét, noha még könyvek sorát publikálta, köztük egy terjedelmes Nádas Péter-monográfiát. Torzóban maradt életműről, beváltatlan ígéretekről, elherdált talentumokról tehát semmiképpen sem beszélhetünk vele kapcsolatban. Könczöl

² A legsötétebb Rákosi-korszakban is voltak ilyenek, ezek jól rekonstruálhatók a visszaemlékezésekből is, így például Réz Pálnak az ugyancsak a *Tények és Tanúk* sorozatban megjelent beszélgetéskötetéből, illetve K. Horváth Zsolt alapvető kutatásaiból. Lásd például: K. Horváth Zsolt: Szexuál-lélektani szubkultúra Budapesten. Szempontok a Törzs keletkezéséhez és politikai szocializációjához. In: Borgos Anna – Erős Ferenc – Litván György (szerk.): *Mérei Élet-Mű. Tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum, 2005, 37–53.

a látványos ellenpélda. Egyetlen, nem túlzottan vastkos tanulmánykötetet hagyott hátra (*Tükörszoba*, 1986), benne valóban elsőrangú kritikákkal és elemzésekkel. Leginkább talán Mihail Bahtyin fordítójaként és úttörő hazai népszerűsítőjeként fog rá emlékezni az irodalomtörténeti utókor, de emellett szamizdatos múltját és egyéb ellenzéki tevékenységét is felidézhetjük. Könczöl esetében valóban az életpálya sajátos íve az igazán paradigmaticus: a párttagságtól az ellenzékiességig, az értelmiségi centrumtól a perifériáig, a szellemi tündökléstől az alkoholista züllésig, illetve a megszállott antialkoholista propagandáig, majd a rendszerváltás utáni helykeresésig.

A *link* talán a legformálisabb viszony: kapcsolat más világokhoz, más hálózatokhoz – ismerni olyan embert, mint például Aczél Márta fotográfust, akinek egyetemi leckekönyvében (eredetileg irodalmat tanult a heidelbergi, majd a frankfurti egyetemen) olyan tanárok aláírásai szerepelnek, mint Mannheim Károly, Friedrich Gundolf, Max Kommerell, Hans Naumann, és aki közelről ismert olyan személyiségeket, mint Kálmán Kata, Hevessy Iván, Szerb Antal, Kerényi Károly, Bálint György. Hasonló példa lehet Bálint Endre, akivel Radnóti mindösszesen csak egyszer találkozott, és az is csupán egy tiszteletteljes kórházi látogatás volt, viszont belépőt adott Bálint irodalomtörténeti referenciákkal gazdagon átszőtt családi kapcsolatainak világába, melyet illetően olyan személyek említhetők, mint Ösvát Ernő, Bálint Klára vagy – ismét csak – Szerb Antal.

3.

A kötet tárcáit vizsgálhatjuk generációs szempontból is: kik azok, akiknek életútja, akár gyerekként, akár felnőttként visszanyúlik a második világháborút megelőző időszakba, vagy akár csak a háborús évekbe. Kik azok, akik nagyjából nemzedéktársai a szerzőnek, és kik fiatalabbak? Radnótinál jóval fiatalabbak nem sokan szerepelnek a kötetben, legfeljebb a korán elhunytak esetében. A kötet zömét az idősebb mesterekre és barátokra vonatkozó szövegek (Lukács György, Tolnay Károly, Szilágyi János György, Weöres Sándor stb.), illetve a szerzővel nagyjából egyívású pályatársakra vonatkozó írások alkotják. A rajtuk keresztül kirajzolódó szellemi-intellektuális körök ismét csak sokfélék. Apró érdekességeket, jellemző vagy éppen áruklódó részleteket tudhat meg az olvasó Lukács Györgyről és szűkebb tanítványi köréről (Fehér, Heller, Vajda) vagy a hetvenes évek derekától formálódó, később a demokratikus ellenzéknek hívott politikai csoportosulásról (Donáth Ferenc, **Eörsi István**, Petri György), a budapesti irodalmi kiadók és szerkesztőségek sajátos belvilágáról (Kardos György, Réz Pál, Vajda Miklós), jelentős írókról-költőkről (Esterházy, Kertész Imre, Mészöly Miklós, Pilinszky, Tandori, Nemes Nagy, Weöres) és általában véve arról a budapesti értelmiségi underground színtérről, mely az alternatíváját képezte a korszak rendszerkonform, úgymond „hivatalos” értelmiségi kultúrájának. Érdekes látni, hogy ez utóbbi világot csupán két figura képviseli Radnóti Sándor könyvében: az egyik a korszak meghatározó irodalomtörténésze, a neves Ady-kutató Király István, a másik pedig Radnóti egykori főnöke, egy valóban hidegtelelős személyiség, az akkori Magvető Kiadó igazgatója, Kardos György.

Ha ezeket a változatos, noha egyes kulcsfigurákon (Petri, Mészöly, Csoóri, Réz Pál stb.) keresztül össze is kapcsolódó értelmiségi színtereket tekintjük, különösen azon formájukban, ahogy Radnóti tárcáin keresztül az olvasó előtt megmutatkoznak, akkor láthatjuk, hogy ezekben mind a szűkebb értelemben vett intellektuális praxisoknak (irodalom, filozófia, művészet, tudomány), mind a politikacsinálásnak, mind a mindennapi életnek és életstílusnak egyaránt fontos szerepük volt. Feltárul az olvasó előtt a hatvanas-hetvenes évek értelmiségi undergroundjának különös heterogenitása, melyben – jellegzetes kelet-európai módon – az eksztatikus munka, az eksztatikus magánélet, az eksztatikus kicsapongások

egységet alkottak. Radnóti néhány tárcája, pontosabban az azokban felidézett sorsok és élethelyzetek jól illusztrálják azt az eredetileg az orosz-szovjet mindennapi életre vonatkozó, Lev Losev orosz költő-kritikustól származó megállapítást, mely szerint a szovjet élet végtelen egyhangúságát csupán három dolog tette elviselhetővé (többnyire szimultán módon): az irodalom, az alkohol és a szex, illetve ezek tivornyaszerű fogyasztási formái.³

4.

Ami a korszakhatárok és korszakküszöbök kérdését illeti, amint ez megjelenik a tárcákban felidézett pályaképek nyomán, egyfelől joggal és sokat beszélhetnénk az 1989/90-es rendszerváltásról, illetve az 1990 és 2010 közötti demokratikus berendezkedést a nehezen definiálható mai állapotoktól elválasztó cezúráról is. Pillanatnyilag azonban az 1945 előtti „polgári világ” és az azt követő államszocialista időszak közötti törésekre-folytonosságokra szeretném a hangsúlyt helyezni.

Miért fontos ez? Egyrészt, mert Radnóti Sándor is sok szempontból a polgári világ, illetve habitus örököse, családi hátterét, nevelését, szocializációját, habitusát, sőt, ízlését tekintve is (24.). Erre a kötet elejére illesztett nagyvázlatos *Litera*-interjú is felhívja a figyelmet. Mindez különös kontrasztokat eredményezett. Polgári attitűd az államszocializmus világában – ez egyszerre volt merőben korszerűtlen magatartás, illetve a fennálló körülmények valamiféle, gesztusokban, öltözködésben, ízlésben megmutatkozó tagadása is. Mindez lehetett a megcsontosodott polgári beidegződések (nemritkán allűrök) továbbélése: kulturális *survival*, a korai szociálintropológia kifejezésével élve. Radnóti esetében a polgári megjelenés, illetve attitűd a szocializációs miliő bizonyos külsőségeinek tudatos őrzéseként fogható fel; szolid megjelenése (öltöny és nyakkendő) édesapja szokásos eleganciáját idézte. Ugyanakkor viszont az újbóloldal gondolatvilágához vonzódott, sőt, ezt képviselte, de kizárólag az eszmék terén – mint említi, sohasem hordott például farmer-nadrágot (23.).

Ha a kötetben megrajzolt figurák személyes sorsát-életútját tekintjük, akkor többféle megjelenési formáját is megfigyelhetjük a háború előtti és utáni világ kettősségének. A legkorábban született felidézett személy az 1899-es Tolnay Károly művészettörténész. Őt követi az 1901-ben született Tanay Magda, aki legfeljebb Szerb Antal életrajzából lehet valakinek ismerős; párizsi ösztöndíjas éveik során leveleztek egymással. Radnóti Sándor irodalomórákat vett tőle gyerekkorában, noha, mint megjegyzi, ez volt az a tantárgy, ahol a legkevésbé volt szüksége magánórákra és korrepetitorra; családja valószínűleg így kívánta támogatni a nehéz körülmények között élő tanárnőt. A legfiatalabb szereplő Radnóti könyvében az 1954-ben született és 2009-ben elhunyt Kisbali László, nagyszerű tanáregyenység és kiváló esztétikatörténész, aki e sorok íróját is tanította a pécsi egyetemen.

Mint Szerb-kutató szinte kényszeresen figyeltem a tárcák olvasása során, hogy kik voltak a felidézett alakok közül olyanok, akik ténylegesen is ismerték Szerb Antalt. Ezeket találtam: Aczél Márta fotográfus (aki férjén keresztül tartozott Szerb baráti körébe), Bálint Endre (Szerb sógora), Nemes Nagy Ágnes (Szerb mentoráltja, illetve segítője a *Száz vers* antológia összeállításának idején), a már említett Tanay Magda, valamint Szilágyi János György és Weöres Sándor. Bármennyire is esetleges e szempont, mégsem tanulság nélkül való. A Szerb Antal valamikori barátaihoz-ismerőseihez kötődő történetek felrajzolják például a második világháborút (benne a zsidóüldözést) követő korszak sorslehetőségeit, túlélési és alkalmazkodási technikáit, továbbá lehetséges értelmiségi karrier-paradigmáit. Aczél Márta önálló fotográfusi karrierje megszakadt a háború után, az Iparterv vállalatnál

³ Idézi Ann Komaromi: *The Material Existence of Soviet Samizdat*. *Slavic Review* (63), 2004/3, 597–618, 605.

lett műszaki fotós, majd visszavonult. Bálint Endre – noha „vajdalajosos” szürrealizmusa elég távol állt a hivatalos művészetfelfogástól – a kádári rendszer megbecsült festője lett, részben azért is, mert az egyes számú kultúrpolitikus, vagyis Aczél Görgy közeli barátja volt. Nemes Nagy Ágnes az *Újhold* ellehetetlenítése után nemkívánatos szerzőnek számított, majd visszatért az irodalmi életbe, és kötetek sorával vált fontos lírikussá, illetve esszéistává-értekezővé. Tanay Magda osztályrésze a teljes feledés és elmagányosodás lett, végül 1965-ben öngyilkosságot követett el. Weöres a korszak egyik legnépszerűbb költőjeként, noha nem lépett elő hivatalos nagysággá, de minden elismerést (Kossuth-díj, megfilmesítés, összkiadások) megkapott. Az igen magas kort megérett Szilágyi János György sorsa talán a legreprezentatívabb. A háború előtt Kerényi Károly tanítványaként Szerb Antal baráti köréhez (is) tartozott, a vészkorszak idején munkaszolgálatot teljesített, az ötvenes években az egyik debreceni múzeumba száműzték, ezt követően pedig a klasszika-archeológia és az etruszkológia nemzetközi rangú művelője lett; egészen 2016-ban bekövetkezett haláláig aktívan dolgozott. Nagyvonalúan számítva vagy nyolc- kilenc társadalmi-politikai rendszert élt át.

A Szerb Antalt még személyesen is ismerők csoportja (hogyan tovább időztek ennél a mondvacsinált kategóriánál) azért is tanulságos, mert felhívja a figyelmet arra, hogy mennyi a valamiképpen megtört életút és karrier a könyvben: sok szereplő csupán zárványként vagy túlélőként töltötte napjait a súlyos traumákkal is együtt járó különféle korszakváltások (a zsidóüldözés, a második világháború, a magyar sztálinizmus, az 1956 utáni megtorlások, a kommunizmus összeomlása) után. Egészen ritka (a kötet teljes ívét tekintve is) a rendkívüli tehetség, a szívós élni akarás és az emberi-szakmai autonómia olyan kivételes összjátéka, mint ami Szilágyi János György pályáját jellemezte. Radnóti saját életútja során velük érintkezve a legkülönbébb társadalmi, politikai és kulturális tapasztalatokkal szembesülhetett, illetve ezekből a legkülönbébb módokon okulhatott-gazdagodhatott. Ifjúkorában Bálint Endre festészetének nagy híve volt, de a művész hírességekben bővelkedő családi háttere is minden bizonnyal megragadta-megmozgatta fantáziáját. Nemes Nagy Ágnes személyén keresztül az *Újhold* köréhez kapcsolódhatott; Tanay Magdától magántanítványként irodalmat tanult és Szerb Antaltól hallhatott történeteket. Szilágyi János György pedig Lukácshoz vagy Tolnay Károlyhoz hasonlóan azt is közvetítette Radnóti számára, hogy mit is jelent (egy 1978-as interjúkötet címét idézve, melyben egyébként Lukács és Tolnay is szerepel) a „század nagy tanújának” lenni.

5.

A kötet stiláris állaga sok töprengésre adott okot. Hol is kezdjem? Mindig érdekelt és foglalkoztatott a stílus, melyen keresztül valamely értekező próza szerzője – számomra jelentős és fontos szerzője – kifejezi magát, így Radnóti Sándoré is. Értekezői stílusa a nehezebb-körülményesebb, de paradox módon mégis szenvedélyes német gondolkodói nyelv és a hűvösebb angolszász esszéstílus valamiféle keverékének tekinthető. E nyelvi közegből a tárca színesebb és élénkebb nyelvére átváltani úgy, hogy valaki évtizedeken keresztül nem ír mást, csak kritikát, műelemzést, tanulmányt, monográfiát, legfeljebb publicisztikát, nem lehetett egyszerű feladat. Radnóti több helyen is említi ugyan szépirodalmi pályakezdését, de ő lírai versekkel indult, nem prózával; és hát Martin Heidegger és Kerényi Károly ugyancsak írt költeményeket, amiktől nem lettek egyből eminens prózaírók is egyúttal. Rádadásul Radnóti életrajzi tárcái esetében nem egyszerűen arról van szó, hogy képes-e színesen, képszerűen, láttató erővel, netán szórakoztatóan fogalmazni, hanem szükségszerűen arról is, miként formál meg történeteket, jelenít meg karaktereket és sorokat, elevenít fel hangulatokat és benyomásokat.

E tárcák esetében gyakran érezhető, hogy szerzőjük számára kissé szokatlan, és nem is éppen az alkatára szabott se a zsurnalisztikus, se a szépirodalmi kifejezőmód. Olykor erőltetett módon, néha a szétesés veszélyével küzdve kapcsolódnak egymáshoz a különféle biográfiai, gondolati, történeti szálak és szölamok. Ehhez a benyomáshoz persze az is hozzájárul, hogy viszonylag sok tárcá esetében több, korábban már publikált rövid írásból, jellemzően emlékbeszédekből és nekrológokból tevődik össze egy-egy szöveg, némi képp a mechanikus összeszereltség benyomását keltve.

Érdekes látni, hogy a kötet tárcáit átszővi valamiféle „angolszászos”, hűvösen distanciáló, olykor szarkasztikus, olykor finoman gonoszkodó hang. Megjelenésükkor figyelemmel követtem Radnóti tárcáinak fogadtatását a közösségi médiában, és látni lehetett, hogy ezek a vonások gyakran irritálták az olvasókat. A hangnem kérdését nem tartom különösebb problémának, egyáltalán nem szükségszerű, hogy személyes hőseinkből egyszersmind kritizálhatatlan bálványokat is faragjunk. Az is kétségtelen, hogy Radnóti hangja számos helyen és esetben (Réz Pál, Könczöl, Balassa, Kisbali) igenis forróvá, szeretettelivé, sőt, tiszteleteljessé válik. Minthogy a híres emberek, irodalmárok, művészek recepciója szinte természetes könnyedséggel siklik át kultuszukba, igen fontosnak tartom a kritikus hangot, különösen akkor, ha ez a hang egyszerre meríti erejét a személyes tapasztalatból (közeli ismeretség, barátság, munkatársi kapcsolat), illetve a kritikával illetett személy munkáinak alapos, nemritkán szakértői szintű, professzionális ismeretéből. Nem látom be, hogy egy életrajzi tárcában miért ne lehetne leírni azt, hogy Bálint Endre festészetében olykor valóban a pompázatoság, a lenyűgöző dekorativitás pótolta a valódi elmélyültséget; hogy Mészöly Miklósnak nem volt érzéke az elvont gondolkodáshoz; vagy hogy Kertész Imrének a Nobel-díj utáni korszaka már válságkorszak, írói és közéleti kudarcok halmozása volt. Annyi talán megjegyezhető, hogy ez a kijózanító hang olykor meglepetésszerűen, az éppen emelkedni készülő emlékezői szölam brutális lecsapásaként, földre rántásaként jelenik meg a tárcák szövegében. Nem dramaturgiai funkció nélkül, de néha valóban törést idézve elő. A túlzottan kritikus megjegyzéseket ugyanakkor ellenpontozza, hogy a szerző saját magát is kritikával és öniróniával szemléli írásaiban, köszemlére állítva valamikori elfogultságait, balfogásait vagy éppen naivitását.